
PREDLOŽNA RABA IN NJENE SKLADENJSKOPOMENSKE VLOGE ZNOTRAJ STILISTIČNIH IN NORMATIVNIH MOŽNOSTI

Obravnava predložne rabe je aktualizirana tako s pomensko-izraznega kot tudi s stilistično-normativnega vidika. Predlog z razmerijskimi oz. slovničnimi pomeni namreč stalno odpira tudi vprašanje normativne in stilistične rabe. Prispevek predstavlja predloge kot sestavine tako predložnih besednih zvez kot povedi in besedil. Predložni skloni se ravno zaradi možnosti vzpostaviti različna predložna razmerja skladenjskopomensko širijo čez meje propozicije in stavčne povedi v besedilo; to slednje je zanimivo tudi z vidika težnje po jezikovni ekonomičnosti, še zlasti v strokovnih besedilih. Zaenkrat lahko samo sklepamo, da je širitev predložne rabe verjetno v tesni povezavi s širitvijo in specializacijo strokovnih področij. Torej predlogi kot stalno aktualni in pomembni gradniki skladnje na vseh ravneh ostajajo ter tudi na novo postajajo pomemben del stilističnih in normativnih obravnav.

Ključne besede: predlogi, predložna raba, leksikalizacija, stilistika, norma

0 Uvod

Predlogi znotraj predložnozveznih in stavčnoočlenskih razmerij tvorijo neke vrste »semantični mikrosvet« (Petr, Komárek idr. 1986: 198); uresničitev različnih skladenjskih pomenov jim omogočajo različne skladenjske vloge, zato pri predlogih govorimo prvenstveno o slovničnem pomenu,¹ ki se sproti skladenjskopomensko uresničuje v vsakokratni predložni zvezi. To pa pomeni, da je krovna slovnično-

¹ Pri predlogih se v izhodiščno vlogo postavlja slovnični pomen, ki vključuje tudi njihov leksikalni (relativno prislovni) pomen (Kroupová 1980: 49).

leksikalna vrednost predloga v bistvu razmerijski pomen,² ki je odvisen od vsakega konkretnega razmerja med povedjem in udeležencem ter pri tem vezan tudi na normativne in stilistične zmožnosti jezika.

1 Predlogi v predložnih zvezah

Funkcijsko izhodišče pri obravnavi predloga je predložna zveza (*Nikitina* 1979: 112). Znotraj stavčne povedi pa se izhodiščna površinskoizrazna vloga predloga kot nosilca kategorije vezavnosti potrjuje z vezavo (vezljivostno in družljivostno), ki je z vidika možnih pretvorb lahko izražena ali neizražena oz. pretvorbeno prikrita (*Vrača se na dom in odslej bo opravljala vse na domu* → *Vrača se domov in odslej bo opravljala vse doma*). Vezavnost predloga je vezana na eno propozicijo, ki se zgradbeno-pomensko potrjuje kot stavčna poved.³

Predložne rabe, ki izražajo skladenjskopomenska razmerja med povedki in njihovimi udeleženskimi dopolnili, pa omogočajo vzpostavljanje vezljivosti ter družljivosti in s tem lahko segajo prek meje propozicije (tj. pomenske podstave stavčne povedi)⁴ v medpropozicijskost, npr. *Po navadi je brez kape* (enopropozicijsko: *Po navadi ne nosi kape*), *To dela brez vesti* (eno- ali dvopropozicijsko: *To brezvestno dela/To dela in pri tem delu je brez vesti*) ali *To dela brez orodja/naročil* (dvopropozicijsko: *To dela in za to ne rabi orodja/naročil*). Torej je eden bistvenih pogojev za propozicijskost in posledično vezljivost konkretna vsebina udeležencev, in tudi (bolj) konkretna pomenskost glagolov, npr. *rezljati z dletom / s strojem/strojno* (s čim? = *z dletom* = predmetna vezljivost, kako? = *strojno* = prislovnodoločilna načinovna vezljivost);⁵ posledično pa vsak pomenski odmik glagolov v pomensko posplošenost hkrati pomeni spremembo iz vezljivosti v družljivost, npr. *delati s*

² Bistvo predlogov je izražanje razmerij, zato je njihov pomen povezan izključno s konkretnim uresničevanjem skladnje, od besedne zveze do povedi oz. besedila. To tezo povzemajo tudi vse najnovejše obravnave predložnih rab (prim. Prokšová 2018: 14), z upoštevanjem tudi vseh starejših strokovnih virov.

³ Ker je izbor predloga odvisen od možne družljivosti povedka in udeleženca, se znotraj stavčne povedi večinsko vzpostavlja vezavna družljivost, glede na povedek oz. odvisno od povedka tudi vezavna vezljivost, znotraj medpropozicijskega razmerja pa je možna zgolj primična družljivost.

⁴ Propozicija oz. pomenska podstava (s povedjem in udeleženci) je temeljna pomenska enota besedila in je omejena na jezikovno(sistemsko) pomenskost v okviru enega sporočila, ki je navadno stavčna poved; tako jo lahko razlagamo kot logični pomen stavčne povedi in kot intenčno polje povedja. V slovenskem jezikoslovju je bila propozicija kot pomenska podstava opredeljena v *Novi slovenski skladnji* (1982: 225–226) Jožeta Toporišiča in v neprvih izdajah *Slovenske slovnice* (Toporišič 2000: 491). Z besedilnega vidika pa lahko glede na različno stopnjo sovisnosti propozicij govorimo o medpropozicijski družljivosti (priredje), o medpropozicijski vezljivosti (podredje stavčnoočenskih propozicij) in medpropozicijski modifikacijskosti (soredje propozicij ali podredne okoliščinske propozicije).

⁵ Pri predložni rabi se pogosta kolizija med predmetom in prislovnim določilom rešuje tako, da ima pomenski vidik prednost pred skladenjskim (Uličný 2000: 20).

strojem/strojno ,On dela in pri delu uporablja stroj‘.⁶ Znotraj povedi torej lahko iz vezljivostnega razmerja, npr. *Obsekava jih s sekiro*, prehajamo v družljivost, tj. *Prepričuje jih s sekiro* ,Prepričuje jih, tako da jim preti s sekiro‘, in s tem tudi v medpropozicijsko razmerje.

2 Dvoja vloga predloga

Izražanje tako vezavne vezljivosti/družljivosti kot možnost pretvorb je odvisno od konkretnega skladenjskega pomena glagola (povedka) in samostalnika, med katerima se razmerje ubeseduje s predložnim prostim morfemom.

Predlog je vedno v dvojem razmerju in v dvoji vlogi: je prosti prislovni morfem upravljajočega glagola in hkrati oblikoskladenjski slovnični modifikator upravljanega samostalnika. Kot glagolski prosti morfem uvršča glagolsko dejanje ali stanje v prostor, čas (v prostoru),⁷ ki ga dodatno konkretizira samostalnik (okolščinski pomen → funkcija prislovnih določil) oz. usmerja dejanje ali stanje glagola glede na tak samostalnik (usmerjevalni pomen → funkcija predmeta); kot predlog je omejen samo na izražanje podredja, kar se kaže v določeni obvezni izbiri neimenovalniške vezave sklonske končnice samostalnika, npr. *vzpenjati se na goro* ,gor na goro‘ : *biti na gori* ,zgoraj na gori‘ (prim. Vidovič Muha 2007: 400).

Postopno izgubljanje prostomorfemske obglagolske vloge in hkratno večanje prislovne vrednosti kažejo primeri, kot so *pasti pod vpliv*, *pasti pod diktatorja*, *pasti pod tujim imenom*. V predložnih zvezah pa lahko od upravljajočega glagola ostane samo še začetna oz. izhodiščna glagolska motivacija brez slovnično-pomenskega vpliva, kar se izraža tudi v razširjenim izborom predložne rabe: *dati nekaj na stol / pod stol / za stol* (nasproti *dati nekaj na oblube/prijatelje*) (prim. Kroupová 1980: 51).

2.1. Razmerje predlog vs. sklon

Tako predlog kot sklon sta oblikoskladenjski kategoriji,⁸ s tem da predlog usmerja in sklon je usmerjan, zato se vedno bolj poudarja skladenjskopomenska interakcija med sklonom (kot izrazno-pomensko konstanto/stalnico) in predlogom (kot izrazno-pomensko spremenljivko, ki določa skladenjska razmerja).

⁶ Širokopomenskost glagola *delati* kot glagolskega primitiva, in to načeloma velja za vse širokopomenske glagole, tudi sicer omogoča najširše vezljivostne ter družljivostne možnosti: od vezavne vezljivosti *Dela na načrtu* v pomenu ,Ukvarja se z načrtom/Izboljšuje načrt‘ do še isotpropozicijske vezavne ali primične družljivosti *Dela z načrtom* v pomenu ,Pri delu uporablja načrt‘ ali primične družljivosti, ki je lahko že medpropozicijska, npr. *Dela po načrtu/Dela načrtno* v pomenu ,Svoje delo opravlja tako, da sledi zastavljenemu načrtu‘.

⁷ Z vidika slovnično-leksikalne vrednosti predloga je pomenljiva povezava z glagolsko determiniranostjo oz. usmerjenostjo (glagoli upravljanja), npr. *upravljati z/s*, nasproti glagolski stanjskosti/procesualnosti (statičnost predloga oz. njegova prvenstvena statična okolščinska vloga), kamor sodi tudi glagol *biti* z izrazito poudarjeno ,okolščino bivanja‘.

⁸ Sklon je seveda binaren v smislu pomena in oblike, pomensko je hkrati globinski sklon oz. udeleženska vloga, predlog pa je spremenljivka v smislu dinamičnih ali statičnih razmerij.

Tako predlog kot sklon sta oblikovna pokazatelja pomenskih razmerij⁹ in predlog je vsekakor tudi potencialni funkcijski morfem sklona, zato je celovita slovnično-pomenska enota šele predložni sklon, ki je triadno razmerje oblika – pomen – funkcija na višji ravni. Znotraj predložnih sklonov na modifikacijsko usmerjevalno moč predlogov in njihov vezavni vpliv na večjo konkretizacijo sklonskega pomena opozarja Kopečný (1958: 56) in za njim Běličová (1982: 14, 85–86). Slednja za posamezne predloge trdi, da z odpiranjem določenih skladsenjskih razmerij sklonom širijo vezavnostne zmožnosti in s tem odpirajo tudi nove razločevalne zmožnosti pomenskih razmerij, npr. *iti po brata po mostu po vojni po razmisleku*.

Današnje stanje v jezikih pa samo še potrjuje razvojno razlago nastanka predložnih sklonov in predložnih zvez sploh – prvotno je sklon že sam izražal tudi določeno razmerje do glagolskega dejanja, ko pa je v nadaljevanju začel izgubljati svoj ablativni oz. prislovni pomen, se mu je prislovna določnost naknadno dodajala s predlogi (Bajec 1959: 9).¹⁰

Sicer pa širjenje rabe predložnih sklonov v sodobnih slovanskih jezikih, tudi v slovenščini, po mnenju nekaterih jezikoslovcev (prim. Pit'ha 1977: 14–16; Lotko 1982: 92–94; Komárek 1982: 77–79) pomensko precizira razmerja na eni strani in hkrati omogoča širitev različnih predložnih zvez ter s tem izraznih zmožnosti sploh.¹¹

2.2 Predložna raba znotraj glagolske vezljivosti: vidik prostomorfemskosti glagola¹²

Prostomorfemskost glagola opozarja na to, da so obglagolski predložni morfemi prvenstveno povezani s pomenjem glagola in so v vlogi prislovnih morfemov glagola.¹³

⁹ Z izraznega vidika ima predlog tudi dvojno oblikovno vlogo, zlasti z vidika glagola ali pridevnika ima vlogo poponskega morfa, z vidika samostalnika pa vlogo predpanskega morfa (pri stalnopredložnih sklonih je sklonski formantem), splošno jezikoslovno pa je to vloga aglutinacijskega afiksa ali aglutinacijskega prefiksa neimenovalniških sklonov (o tem že Vinogradov 1947: 677).

¹⁰ Pri nas (prim. Dular 1983/84: 290) je bilo opozorjeno tudi na pomenskorazločevalno vlogo sklonov, ko t. i. dvojna vezava izraža različno pomensko rabo istega glagola, npr. *streči žogo* 'prestrezati žogo' nasproti *streči gostu*, *oprostiti fanta vojaščine* nasproti *oprostiti prekrške fantu*; t. i. dvojnična vezava pa izraža stilne in funkcijskozvrstne razločke rabe istega glagolskega pomena, npr. *čakati mater* – *čakati na mater*, *pogrešati mir/miru* ipd.

¹¹ Jasna težnja po večji razširjenosti rabe predložnih zvez v slovanskih jezikih izraža tudi potrebo po višji stopnji sistematičnosti, logičnosti in jasnosti izraženege. S povečano predložnozvezno rabo se znižuje tudi polifunkcijskost posameznih sklonov (Lotko 1982: 87, 91). To se jasno potrjuje tudi v slovenščini z zgledi kot *dobiti za darilo* – *dobiti za darilom*, *dobiti z darilom* – *dobiti v darilu*, *dobiti pri darilu*; *gledati za koga*, *gledati na koga*, *gledati v koga* – *gledati za kom*, *gledati s kom* – *gledati pri kom* ipd.

¹² O tem podrobneje v monografiji *Prostomorfemskost v slovenščini* (Žele 2019).

¹³ Prislovni morfem glagola je s pomenskega vidika relativni/razmerijski prislov, s slovničnega vidika je vezavni predložni morfem, izrazno pa je sestavina predložne zveze.

Po nastanku lahko ločujemo **a) izraženo glagolsko prostomorfemskost** in **b) neizraženo in zato prikrito glagolsko prostomorfemskost**; neizražena glagolska prostomorfemskost je lahko **b1)** primičnovozljiva, ker zaradi skladenjskopomenskega premika predložnega prostega morfema proti samostalnikom skladenjskofunkcijsko poudari prislovni pomen predložne imenske zveze, ki se lahko tudi leksikalizira, npr. *živeti doma* (← *živeti na domu*), *biti zdoma* (← *biti z doma* ← *biti zunaj doma*), *delati ponoči* (← *delati v času noči*), *priti opoldne* (← *priti okoli poldne*), ali **b2)** primičnodružljiva, ker se zaradi neizraženega (so)glagola (v vlogi kopredikata ali sopovedka) njegov predložni prosti morfem skladenjskopomensko približa samostalnikom in s tem skladenjskofunkcijsko poudari le predložnosklonsko rabo in prislovni pomen predložne imenske zveze, npr. *životariti brez denarja*,¹⁴ *životariti po starem*. Opisana prostomorfemskost je izhodiščna predstopnja potencialne leksikalizacije.

2.3 Leksikalizacija

Pojav predložnega prostega morfema odpira tudi vprašanje možne leksikalizacije s predmetnopomensko besedo, ob kateri stoji. Predložni prosti glagolski morfem se lahko **poglagoli**, *delati po njem* ‚posnemati ga‘, ali **poprislovi**, *delati po domače* ‚ne upoštevati veljavnih navodil‘, drugotno (pretvorbeno) tudi popridevi, *stric po materi* ‚materin stric / Stric, ki ga imamo po materini družini‘. S skladenjskopomenskim premikom prvotni predložni prosti glagolski morfem izstopi iz glagolske vezljivosti, npr. *delati na silo* (nasproti: *delati na projektu* ipd.); z medpropozicijskega vidika pa je s predložnim morfemom izražena tudi primična družljivost, npr. *potovati brez dokumentov* ipd.

Tako z vidika prvotnega predložnega prostega glagolskega morfema kot z vidika prislovnih določil načina, ki izražajo notranje lastnostne okoliščine glagola v povedku, je pomenljivo, da se predložne zveze najpogosteje poprislovljajo v prislove lastnosti in načina (Rusínová 1972: 182–185), npr. *delati po pameti*, *delati na pamet*, *delati na oko*, *imeti pri roki*, *imeti do rok*, *povedati po pravici*, *jesti čez mero*, *iti po/v vrsti*, *biti na vrsti*, *iti do konca*, *pluti s tokom*, *ljubiti do groba*, *zapraviti do centa*; *delati po starem*, *služiti na debelo*, *presekat na pol*, *delati po svoje* ipd. Zelo malo je poprislovljanja prostorskih ali časovnih predložnih zvez, npr. *biti zdoma*, *priti na kant*, *priti za dan*, *dva*, *priti za dne*, *priti za časa*.

2.4 Predložne zveze kot potencialna propozicija v propoziciji: medpropozicijskost

Pomensko-slovnična vrednost predloga kot predložnega morfema je izhodiščno usmerjana z vezljivostnimi zmožnostmi glagola v matičnem povedku, npr. *On*

¹⁴ Pri glagolu s širokim pomenskim obsegom tipa *živeti* pa bi zgled *živeti brez denarja* bil lahko v pomenu ‘biti brez denarja’ vezavnovezljiv, v pomenu ‘prebijati se brez denarja’ pa vezavnodružljiv.

hodi brez kape v pomenu ‚Ne nosi kape / Nima kape‘, kjer je glagol *hoditi* rabljen **širšepomensko** ali oslابلjeno, nasproti npr. polnopomenski rabi glagola *hoditi* v *On veliko hodi in to (hodi) brez kape*, kjer zaradi dvo- oz. medpropozicijskosti lahko govorimo o družljivosti dveh povedkov (različnih skladenjskih pomenov) sicer istega glagola in zato posledično (glede na izbrani skladenjski pomen glagola *hoditi*) o še vezavni družljivosti predloga *brez*.¹⁵ Sicer pa je medpropozicijska družljivost predložne rabe bolj navadna v primerih pomensko specializiranih glagolov,¹⁶ npr. *On študira brez cilja/brez štipendije* v pomenu ‚On študira, vendar nima/je brez cilja/štipendije‘, kjer predlog *brez* ni niti pomensko niti slovnično povezan z glagolom študirati, zato je med študirati in *brez* pramična družljivost (po Toporišču (1982: 21) tudi »pramična povezava«), ki izraža okoliščinsko dopolnilo z vključenim skritim / so/povedkom (»implikovaní kopredikát«)¹⁷ in je zato tipična za medpropozicijska razmerja.¹⁸ Prav češko in slovaško jezikoslovje poudarjata pogosto propozicijskost predložnih zvez kot *Stal je na pragu z rokami v žepih*, *Hčérka se je vrnila iz šole brez torbe*, *Našel ga je v gozdu*, *Ulegel se je v obleki*, *Na prireditve je prišel s spremljevalko*, *Knjigo je vrnil brez ovitka*, *Na njih se je ozirala z občutkom krivde* ipd. (Petr 1987: 523; Grepl in Karlík 1998: 312; Kačala 1989: 161).

¹⁵ Lahko predpostavljamo, da je v predlogu implicirano tako statično kot dinamično razmerje – to razmerje si lahko predstavljamo kot skriti/neizraženi povedek. Če pa predlog ne sodi v povedkovo vezljivost, lahko s svojimi razmerijskimi prislovnimi vrednostmi izraža vezavno družljivost, npr. *hoditi v šoli (po učilnicah)*. Ko pa se predlog ne more več slovnično-pomensko navezovati na matični povedek – tj. z njim ne more več vzpostaviti vezave, temveč se navezuje že na drugi povedek v drugi propoziciji, se to medpropozicijsko razmerje lahko izrazi le še s pramično družljivostjo, npr. *hoditi v škornjih* ← *hoditi + biti* v škornjih.

¹⁶ Razlika med širokopomenskimi glagoli tipa *delati*, *hoditi* in pomensko specializiranimi glagoli tipa študirati je, da širokopomenski glagoli dopuščajo vse vrste vezljivosti in družljivosti že znotraj iste propozicije, medtem ko sta tako vezljivost kot družljivost pomensko specializiranih glagolov znotraj propozicije primerjalno zelo omejeni. Pri glagolih tipa študirati je ravno zaradi njihove pomenske specializiranosti, iz katere izhaja tudi bolj jasna specializirana vezljivost, ločnica med propozicijsko vezljivostjo in medpropozicijsko družljivostjo jasna.

¹⁷ Nam najbližje češko jezikoslovje (npr. Petr idr. 1987: 108; Grepl in Karlík 1998: 257–259, 309), zlasti zaradi skladenjsko-pomenskih podobnosti med jeziki, za t. i. okoliščinska dopolnila uporablja oznake, kot so »circumstantový adjunkt« in »kopredikátový adjunkt« s »sekundární predikaci«, ko v predložni zvezi skriti /so/povedek oz. »implikovaní kopredikát« izraža vzporedno dejanje ali stanje (»průvodní děj/stav«), npr. *Odšla je z nasmehom, Kljub denarju kar naprej dela, To je zračunal na oko* ipd. Pri Kačali (1989: 160–162) ima predložna zveza *brez kape* v povedi *Obiskovalec je odšel brez kape* vlogo dopolnila (»úlohu doplnku«), ki se pretvorbno lahko izrazi v zloženi povedi *Obiskovalec je odšel in bil (pri tem) brez kape*; češka akademjska slovnica (Petr 1987: 168) s tem v zvezi piše o »kategorii doplnku«. Kopečný (1958: 228–229) ta dopolnila označuje kot spremne okoliščine (»průvodní okolnosti«), ki so pomensko skrčena parataksa.

¹⁸ Dosedanje vezljivostne razprave Križaj Ortar (1982: 190; 1989: 134–135) so razčiščevale razmerja znotraj propozicije v smislu *vstopiti v avtobus*, *položiti na mizo* (vezavnovezljivo), *bandati po vasi* (pramičnovezljivo) nasproti primerom tipa *vstopiti v avtobus v Ljubljani* (v Ljubljani je označeno kot družljivo), *brati v sobi* (označeno kot družljivo), ki lahko izstopajo iz vezljivostnega in družljivostnega pomenskega polja izražene matičnega glagola in zato z družljivim dopolnilom lahko uvajajo že medpropozicijskost. S stališča propozicijskosti je problemski primer *bandati po vasi*, ker je v pomenu ‚popivati, veseljačiti po vasi‘ prej pramičnodružljivo, ker odpira možnost dvo-propozicijske razvezave v *bandati in pri tem potepati se po vasi*.

2.4.1 Dvojni dvoji predlogi

V medpropozicijska razmerja predlogi največkrat sežejo z ohranjanjem prislovnosti in to še najbolj jasno potrjujejo zgledi z dvojnimi dvojnimi predlogi kot *prostiti (kaj) za na pot* ‘/.../ za vzeti na pot’, *prostiti za za nazaj* ‘/.../ za vrniti za nazaj’, *poslati po na posodo* ‘/.../ po prinesiti na posodo’, *naročiti za na posodo* ‘/.../ za dati na posodo’, kjer že predložna razmerja brez izraženege povedka izražajo tudi že razmerja med propozicijami.

Pričakovano se v primeru dvojnega in dvojega predloga vloge prostomorfemskosti bolj prerazporedijo, npr. *dati nekaj za na/pod stol*, tudi *nameniti nekaj za na/pod stol*, *Dati nekaj, da bi šlo na/pod stol*, *nameniti za v sklad* ipd.¹⁹

V primerih dvojih predlogov lahko sklepamo tudi na družljivosti dveh povedkov (izraženege in neizraženege) in vsak od teh povedkov ima svoj predložni prosti glagolski morfem: *priti do pod klanca* ← ‘(kdo) priti do klanca in biti pod klanecem’, *podstavek za pod vazo* ← ‘podstavek biti namenjen, da stoji pod vazo’, *Do pod vrh hriba je še dobro uro* < ‘priti do + biti pod vrh hriba’, *dogovoriti se za v soboto* ← ‘dogovoriti se za + biti v soboto’ z možnim izpustom predloga *dogovoriti se za soboto*, *biti do pod brade v vodi* ← ‘(kdo) biti do brade v vodi + voda biti pod brado’, in še *za naprodaj, biti v vodi do nad kolen, biti do pod kolen v blatu, do pred kratkim* ipd.

Ohranjanje prislovnosti oz. propozicijskosti predloga je odvisno zlasti od konkretnega glagolskega pomena v povedku, npr. *biti v vodi do nad kolen*, ‘biti v vodi do višine nad kolenom’; *včasih pa tako od glagola v povedku kot od samostalniškega dopolnila*, kar potrjujejo primeri kot *dogovoriti se za v soboto* ← ‘dogovoriti se za + biti v soboto’ z možnim izpustom predloga *dogovoriti se za soboto*; izpust predloga v dopušča časovni pomen samostalnika *sobota*, ki v svojem časovnem pomenu lahko vključuje neizraženi prostomorfemski povedek tipa *zgoditi se v*.

3 Med razločevalno rabo, stilistično zmožnostjo in slovnično napako²⁰

Z vidika stilistične in normativne rabe bo prekomentiranih nekaj tipskih zgledov za predloge v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (v *SSKJ*: pomeni z oznakama neustaljeno in nepravilno) in v *Slovenskem pravopisu* (v *SP*: pomeni z oznakama nepravilno in prepovedano).²¹

¹⁹ Zgleda za rabo dvojih predlogov v slovenščini za npr. dosego cilja, npr. *za čez* + tožilnik, *za na* + tožilnik, *za k* + dajalnik, navaja Béličová (1982: 70).

²⁰ Vira za to poglavje sta Slovarski portal Fran Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in Korpus pisne standardne slovenščine Gigafida 2.0.

²¹ Zdaj še aktualne oznake v obeh temeljnih priročnikih, kot sta *SSKJ* in *SP*, opredeljujeta normativne oznake oz. kvalifikatorje: *SSKJ* bolj opisno: **nepravilno**: beseda, pomen ali zveza, ki nasprotuje sistemu oziroma normi sodobnega knjižnega jezika; **neustaljeno**: beseda, pomen ali zveza, ki se kljub dosedanjam prepovedim dosti uporablja; *SP* bolj predpisovalno: • **prepovedano**: beseda ali besedna zveza, ki ne ustreza normi knjižnega jezika, ima pa knjižno vzporednico; ° **nepravilno**: prvina izrazne ali oblikoslovne ali skladenjske ravnine, ki ne ustreza normi; ob sebi ima zmeraj pravilno dvojnico.

3.1 Pomenska križanja vezljivih glagolov ali pridevnikov

V nadaljevanju bo opozorjeno zlasti na primere, ko pomenska križanja vezljivih glagolov in pridevnikov povzročijo posledična vezavna križanja, ki se na izrazni ravni kažejo z različno predložno rabo, ki je lahko označena kot stilistično nepriporočljiva ali napačna.²²

Rabo *Partija šaha je bila bogata na lepih kombinacijah*, ki je z normativnega vidika v *SSKJ* označena z neustaljeno in v *SP* z nepravilno; pomensko blizu ji je zveza *dobivati na ugledu* ‚postajati ugleden‘, ki je tudi označena kot nepravilno (*SP*). Raba *pridobiti na čem* v pomenu ‚postati v večji meri deležen kake lastnosti, značilnosti‘ je v *SSKJ* prednostno zvrstno označena kot pogovorno, medtem ko je npr. *pridobiti na hitrosti* ‚postati hitrejši‘ v *SP* pričakovano označen kot prepovedan.

Zveza *bogatéti na denarju* je ravno zaradi opredmetenega pomena dopolnila (*denar*) označena kot nepravilna (*SP*), medtem ko je izražanje načina okoliščine *bogateti na tuj račun* povsem sprejemljivo oz. navadno.

Rabi *biti bogat/biti reven* sta vezani na povedek, zato je zveza *na rudah revna država* označena kot neustaljena (*SSKJ*) oz. nepravilna (*SP*); *bogat* in *reven* v povedkovem določilu prvenstveno zahtevata vezavo predmetne vsebine v smislu *biti bogat/ reven s čim*. Tem primerom je pomensko blizu predložna raba glagolov *pridobiti* ali *izgubiti*, ki prvenstveno uvaja predmetno vezavo *kaj* in šele nato prostorsko *kje*, zato se neposredna predložna raba usmerja kvečjemu v prostor in ne v način; tako je z normativnega vidika kot nepravilna označena raba *izgubiti na čem* v pomenu ‚postati revnejši, siromašnejši‘.

Nihanje med predmetno in prislovnodoločilno vezavo se razkriva pri rabi ustaljene zveze *iti k partizanom* nasproti *iti v partizane* (slednja je v *SP* označena kot nepravilna).

S stališča glagolske vezljivosti glagola *vstopiti* je nenapovedljiva in zato odsvetovana predložna vezava kot *vstopiti na zadnjih vratih* v smislu ‚vstopiti v hišo pri zadnjih vratih‘ (v *SSKJ* označena kot nepravilna).

Prednostna raba predložne zveze *postopati po mestu* poudarja prvenstvo pomena ‚premikati se kod‘ in hkrati odsvetuje oz. prepoveduje rabo *postopati s kom/čim*, ki jo zamenjuje z ustrežnejšim glagolom *ravnati s kom/čim*. Medtem ko je bolj ustrezno *kontaktirati s kom*, kjer predložna raba poudari zlasti pomen ‚ravnanja s kom‘ in ne pomena ‚ogovarjanja koga‘, zato je zveza *kontaktirati koga* označena celo kot nepravilna (*SP*).

²² Na to opozarja Janez Dular (1983) v primerih kot *dvomiti* o vs. **dvomiti* v.

3.1.1 Vezljivostne in vezavne zmožnosti glagola se prenašajo tudi na izglagolske tvorjenke, zato je navadna predložna zveza *debata o tem vprašanju* v pomenu ‚govor o‘, in nepravilna npr. *debata po tem vprašanju*. Slednja poudari še možnost drugega pomena ‚brskati po tem vprašanju‘, ki pa je zaznamovan in zato pri vezavi leksema *debata* ne more prevladati oz. je tovrstna raba označena celo kot nepravilna (SSKJ).

3.1.2 Širjenje pomenja določenih glagolov **širi tudi glagolsko vezljivost in sproža** glagolsko prehodnost najprej s predložno vezavo in nato še s tožilniško, npr. *sprehajati se* → *sprehajati se s psom* → *sprehajati psa* v pomenu ‚voditi psa na sprehod‘, smiselno pa se to ne izpelje povsem v primerih *sprehajati se s prijateljico* → **sprehajati prijateljico* (razen mogoče v primerih *sprehajati invalidko*, *sprehajati dojenčka*, vendar ta raba (**še**) ni izkazana). Kako glagolska prehodnost oz. neprehodnost določa vrsto predložne rabe, lahko izrazimo s primeroma *preživeti s čim/kom* (kako = nepreh.) nasproti *preživiti se s čim* (koga s čim = preh.).

3.2 Prostorski predlogi za izražanje vzroka ali načina

Pogoste so napake, ko se tudi vzrok ali način skušata izražati s prvenstveno prostorskimi predlogi.

Napačna je raba prostorskega predloga *skozi* v primerih, ki izražajo vzročnost, zato ga morata nadomestiti predloga *zaradi* ali *kljub*: **postati znan skozi kritike nasprotnikov* > *postati znan zaradi kritik nasprotnikov*, **tudi skozi slabe razmere doseči dobre izide* > *kljub slabim razmeram doseči dobre izide*.

Napačna je tudi raba prostorskega predloga *po* za izražanje izvora oz. povzročitelja nekega stanja: **po hudournikih razrita pot* → *pot, razrita s hudourniki / pot, razrita od hudournikov*. Medtem ko je izražanje načina možno oz. navadno v smislu *To je dobil po kurirju* in ne npr. **skozi kurirja*.

Vsaj stilno je zaznamovana uporaba prostorskega *okoli* za izražanje namena, npr. *truditi se okoli izboljšanja preskrbe* (v SSKJ z oznako publicistično), namesto nevtralne rabe *truditi se za izboljšanje oskrbe*.

3.3 Predložne zveze v vlogi predlogov

Predložne zveze v vlogi predlogov praviloma niso zaželeni, vendar v nekaterih primerih prav z njimi lahko razložimo nekatere sicer napačno rabljene predložne zveze, npr. **Odpoval je za Pariz* (SSKJ) → *Odpoval je v Pariz*, kar lahko opisno izrazimo kot *Odpoval je v smeri za Pariz*.

3.3.1 Vsaj stilistično so odsvetovane predložne zveze namesto predlogov v primerih, kot so *V teku dveh let, kar tukaj službujem, je imel zbor dva izleta*, *V dveh letih /.../‘*,

Vešč dobrega ducata jezikov je v teku svojega službovanja obiskal vsa evropska univerzitetna središča ,/.../ med svojim službovanjem ...‘; So pa tudi oni v poteku pogajanj ministrstvo opozarjali, da obstaja možnost, da bi delodajalci na račun tega nižali višino urnih postavk ,/.../ med pogajanjem /.../‘, V času pogovora je lahko povedal le, kako je bilo na predstavitvi strojništva ,Med pogovorom /.../‘ ipd.

Raba teh istih predložnih zvez pa je kdaj tudi smiselno upravičena, npr. *V teku je reševanje problematike izgradnje kolesarske steze pri bencinskem servisu, Taki igralci preprosto komaj čakajo na povabilo in bodo v poteku priprav in na samem tekmovanju nedvomno ponudili svoj maksimum, O Mušičevem slikarstvu je bilo doslej po svetu že veliko napisanega, saj je slavo dosegel že v času življenja.*

Glede na napisano lahko sklenemo, da predložna raba je in ostaja skladišni ter s tem slovnični izziv, hkrati pa tudi stalno aktualen stilistični in normativni izziv.

Vira

Slovarski portal Fran. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: <http://www.fran.si>. (Dostop 27. 9. 2020.)

Korpus pisne standardne slovenščine Gigafida 2.0: <https://viri.cjvt.si/gigafida/>. (Dostop 27. 9. 2020.)

Literatura

Bajec, Anton, 1950–1959: *Besedotvorje slovenskega jezika I–IV: I Izpeljava samostalnikov (1950), II Izpeljava slovenskih pridevnikov (1952), III Zloženke (1952), IV Predlogi in predpone (1959)*. Ljubljana: SAZU.

Běličová, Helena, 1982: *Sémantická struktura věty a kategorie pádu. Příspěvek k porovnávací syntaxi ruské a české jednoduché věty*. Praha: Academia.

Čermák, František, 1996: System, funkce, forma a sémantika českých předložek. *Slovo a slovesnost* 57/1. 31–46.

Dular, Janez, 1983: Slogovne razsežnosti glagolske vezave v slovenščini. *29. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. 187–207.

Dular, Janez, 1983/84: Združena vezava v desni vezljivosti slovenskega glagola. *Jezik in slovnstvo* 29/8. 289–293.

Grepl, Miroslav in Karlík, Petr, 1998: *Skladba češtiny*. Praha: Votobia.

Kačala, Ján, 1989: *Sloveso a sémantická štruktúra vety*. Bratislava: VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

Komárek, Miroslav, 1982: K významu předložkových pádů v češtině. *Philologica* 46. 77–85.

Kroupová, Libuše, 1980: Vztah významu gramatického a lexikálního u předložek. *Slovo a slovesnost* 41/1. 49–52.

Kopečný, František, 1958: *Základy české skladby*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

- Križaj Ortar, Martina, 1982: Glagolska vezljivost. *Slavistična revija* 30/2. 189–213.
- Križaj Ortar, Martina, 1989: Vezljivost: iz pomena v izraz. *XXV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. 129–140.
- Lotko, Edvard, 1982: Vazby s prostými předložkovými pády v současné češtině a polštině. *Philologica* 46. 87–102.
- Nikitina, Serafima Jevgenjeva, 1979, O semantičeském variování ruských předlogov – predmet zadači i sposob opisovanija. *Semantičeskoe i formal'noe varirovanie*. Moskva: Institut jazykoznanija.
- Petr, Jan idr., 1987: *Mluvnice češtiny 3 – Skladba*. Praha: Academia.
- Petr, Jan idr., 1986: *Mluvnice češtiny 2 – Tvarosloví*. Praha: Academia.
- Pit'ha, Petr, 1977: K popisu předložkových konstrukcí v češtině (předložka před). *Slovo a slovesnost* 38/1. 14–26.
- Prokšová, Hana, 2018: *Vývoj a konkurence vybraných typů předložkových vazeb v současné češtině. Disertační práce*. Praha: Univerzita Karlova.
- Rusínová, Zdenka, 1972: O adverbializaci předložkových výrazů. *Jazykovedný časopis* 23/2. 182–185.
- Toporišič, Jože, 1982: *Nova slovenska skladnja (NSS)*. Ljubljana: DZS.
- Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica (SS)*. Četrta prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.
- Uličný, Oldřich, 2000: *Instrumentál v struktuře české věty*. Praha: Universit Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum.
- Vidovič Muha, Ada, 2007: Izrazno-pomenska tipologija poimenovanj. *Slavistična revija* 55/1–2. 399–408.
- Vinogradov, Viktor Vladimirovič, 1947: *Ruskij jazyk (Grammatičeskoe učenie o slove)*. Moskva, Leningrad.
- Žele, Andreja, 2019: *Prostomorfemskost v slovenščini*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Lingua Slovenica 15).

